

Un viatge de recerca

Lo pi de Formentor

Per recuperar l'hegemonia que pertoca a **Miquel Costa i Llobera** es proposa fer un *viatge de recerca* que permeti redescobrir l'insigne pollencí a través dels seus poemes. El viatge de recerca esdevindrà, també, un viatge físic, perquè per entendre l'esperit de l'obra costailloberiana cal apropar-se, en la mesura que sigui possible, a l'essència que emana del paisatge. Si volem que l'alumnat assaboreixi la fluïdesa rítmica de cada un dels versos alexandrins que conformen, per exemple, *Lo pi de Formentor* i entenguin la profunditat dels significats i les emocions, cal sortir de les aules. Aquesta proposta vol ser una convidada per fer un viatge de recerca de *Lo pi de Formentor*, un dels poemes cabdals de la literatura catalana i el més emblemàtic de l'autor, per aquest motiu cal traslladar-se a Formentor.

Context

Miquel Costa i Llobera escriu *Lo pi de Formentor* als 21 anys, el setembre de 1875. Aquest és un moment de canvi d'universitat, de Barcelona a Madrid, ja que el curs 1872-1873 estudiava Dret a Barcelona

Lo pi de Formentor no era pura fantasia, sinó un arbre de bon de veres que Miquel Costa i Llobera troba passejant amb el seu cosí Pere Llobera per la costa de Formentor. Així ho descriu mossèn Torres Gost a la biografia del poeta quan parla de la gestació del poema.

“Costa i el seu cosí Pere Llobera es passejaven plàcidament per Formentor, i a un clap de l'arbreda en el pinar de les Arenes, en Costa s'aturà per mostrar-li un pi enorme, a Pedra Alta, un indret de la costa mirant a tramuntana, vers el Colomer. Síntesi com és la poesia dels pins de Formentor, arbre típic d'aquella terra, el de Pedra Alta, per ses proporcions i lloc estratègic on havia crescut (avui ja no existeix i segons la tradició morí d'un llamp) li serví principalment per a la seva oda. Llegí la poesia al seu cosí i de retorn a les cases la posà en

net i li donà la còpia manuscrita, amb aquest títol i dedicatòria: “El Pi de ribera. Al meu cosí i estimadíssim P. Ll. Electus ut cedri”

(Mossèn Bartomeu Gost, *Mn Costa i Llobera. Assaig biogràfic*, Palma, Biblioteca *Les Illes d'Or*, 11-12, 1936, pàg. 33-34.) Aquesta cita llatina significa “escollit com el cedre” i prové del *Càntics dels càntics* (5:15), el poeta individualitza el pi, en subratlla la immortalitat i la grandesa i l'eleva a la categoria de símbol.

Argument

Costa i Llobera canta a un pi concret que és objecte de la seva estimació i enveja. És un pi que es troba dins la possessió familiar de Formentor. Per a l'autor el pi es converteix en una presència humanitzada que proclama un missatge d'afirmació vital i crida espiritual.

Poema

Lo pi de Formentor

Electus ut cedri

Mon cor estima un arbre! Mes vell que l'olivera,
Mes poderós que'l roure, mes vert que'l taronjer,
Conserva de ses fulles l'eterna primavera
Y lluyta ab les ventades qu' atupan la ribera,
que cruxen lo terror.

No guayta per ses fulles la flor enamorada,
No va la fontanella ses ombres á besar,
Mes Deu unguí d'aroma sa testa consagrada
Y li doná per terra l'esquerpa serralada,
Per font l'inmensa mar.

Quant lluny, demunt les ones, renaix la llum divina,
No canta per ses branques l'aucell qu' encativam;
Lo crit sublim ascolta de l'águila marina,
Ó del voltor que puja sent l'ala gegantina
Remoure son fullam.

Del llim d'aquesta terra sa vida no sustent;
Revincla per les roques sa poderosa rel.
Té plujes, y rosades, y vents y llum ardenta;
Y, com un vell profeta, reb vida y s'alimenta
De les amors del cel.

¡Arbre sublim! Del geni n'es ell la viva imatge:
Domina les montanyes y aguayta l'infinit;
Per ell la terra es dura, mes besa son ramatge
Lo cel que l'enamora, y té'l llamp y l'oratge
per gloria y per delit.

¡Oh! sí; que quant alloure bramulan les ventades
Y sembla entre l'escuma que tombi lo penyal,
Llavors ell riu y canta mes fort que les onades
Y triunfador espolsa demunt les nubolades
Sa cabellera real.

Arbre, mon cor t'enveja. Sobre la terra impura,
Com una prenda santa duré jo 'l teu recort.
Lluytar constant y véncer, reinar sobre l'altura
Y alimentarse y viure de cel y de llum pura...
¡Oh vida... noble sort!

¡Amunt, ánima forta! Traspassa la boyrada
Y arrela dins l'altura, com l'arbre dels penyals.
Veurás caure á tes plantes la mar del mon irada,
Y tes cansons valentes 'nirán per la ventada,
Com l'au dels temporals.

(Poesies, 1885)

El pi de Formentor

Electus ut cedri

Mon cor estima un arbre! Més vell que l'olivera,
més poderós que el roure, més verd que el taronger,
conserva de ses fulles l'eterna primavera,
i lluita amb les ventades que atupen la ribera,
com un gegant guerrer.

No guaita per ses fulles la flor enamorada,
no va la fontanella ses ombres a besar;
mes Déu unguí d'aroma sa testa consagrada
i li donà per terra l'esquerpa serralada,
per font la immensa mar.

Quan lluny, damunt les ones, renaix la llum divina,
no canta per ses branques l'aucell que encativam;
el crit sublim escolta de l'àquila marina,
o del voltor que puja sent l'ala gegantina

remoure son fullam.

Del llim d'aquesta terra sa vida no sustenta;
 revinclla per les roques sa poderosa rel;
 té pluges i rosades i vents i llum ardenta;
 i, com un vell profeta, rep vida i s'alimenta
 de les amors del cel.

Arbre sublim! Del geni n'és ell la viva imatge:
 domina les muntanyes i aguaita l'infinit;
 per ell la terra és dura, mes besa son ramatge
 el cel qui l'enamora, i té el llamp i l'oratge
 per glòria i per delit.

Oh sí!, que quan a lloure bramulen les ventades
 i sembla entre l'escuma que tombi el seu penyal,
 llavors ell riu i canta més fort que les onades
 i, vencedor, espolsa damunt les nuvolades
 sa cabellera real.

Arbre, mon cor t'enveja. Sobre la terra impura,
 com a penyora santa duré jo el teu record.
 Lluitar constant i vèncer, regnar sobre l'altura
 i alimentar-se i viure de cel i de llum pura ...
 oh vida, o noble sort!

Amunt, ànima forta! Traspassa la boirada
 i arrela dins l'altura com l'arbre dels penyals.
 Veuràs caure a tes plantes la mar del món irada,
 i tes cançons tranquil·les 'niran per la ventada
 com l'au dels temporals.

(Poesia Completa, edició a cura de Gabriel de la S. T. Sampol, El Gall editor, 2004)

Canvis entre 1875 i 1907

El poema més famós de Costa i Llobera també va sofrir canvis.

Al **vers 4** el pi **“lluïta amb les ventades”** el 1885 mentre que el 1907 ho fa amb **“les tormentes”** **“que cruïxen lo terror”**, que es canvia per **“com un gegant guerrer”** al **vers 5**.

Al **vers 9** es canvia **“li donà per terra”** per **“li donà per trone”**.

Hi ha un canvi d'article se succeeix al **vers 13** (“**lo crit sublim**” per “**el crit sublim**”) i al **vers 14** el voltor “**puja**” en la primera edició i “**passa**” en la definitiva.

També hi ha canvis als **versos 24** (“**lo cel que l'enamora**” per “**el cel que l'enamora**”), **27** (“**que tombi lo penyal**” per “**que tombi el seu penyal**”), **29** (“**triunfador espolsa**” per “**vencedor espolsa**”), **32** (“**com una prenda santa**” per “**com a penyora santa**”) i **39** (“**tes cançons valentes**” per “**tes cançons tranquil·les**”).

Les “**tormentes**” són més violentes que “**ventades**” i això **exalça la valentia i majestuositat del pi**, cosa que també succeeix en canviar “**que cruixen lo terror**” per “**com un gegant guerrer**”.

La paraula “**vencedor**” **fa el pi més terrenal que no diví**, com passa amb “**triunfador**”, i “**prenda**” és adaptada al català com a “**penyora**”. La diferència sil·làbica fa canviar el mot que les precedeix, primer “una” i després “a”.

Resum per estrofes

- **1a:** el poeta declara el ser amor i admiració per un arbre. No ens diu quin.
- **2a-3a:** canta totes les virtuts/qualitats que li atribueix en relació amb tot allò que és terrenal.
- **4a:** apunta que tanta perfecció i fortalesa no poden ser humanes sinó divines, és a dir, que provenen de la divinitat.
- **5a-6a:** equipara al pi amb el geni creador que tot ho domina (Déu) i el personifica.
- **7a-8a:** el pi de Formentor es converteix en un confident i un exemple a seguir per part del poeta. Miquel Costa l'estima, l'enveja i l'admira fins al punt que tracta d'imitar la puresa de la seva ànima. “Arbre món cor t'enveja (...)”

Mètrica i estructura

El poema consta de vuit estrofes de quatre versos alexandrins amb cesura i un cinquè hexasíl·lab amb una rima consonant que segueix l'esquema: 12A/12B/12A/12A/6b (de versos blancs).

La rima consonant és a-b-a-a-b, a-b-a-a-b, d-e-d-d-e i així successivament fins a la setena i penúltima on fa ús de diferents tipus de rima, i només rimen el primer vers amb el tercer i el quart, i el segon no acaba igual però té les mateixes vocals que l'últim, i sembla que rimi.

Figures retòriques

En el poema podem identificar diferents recursos literaris. Les figures retòriques més representatives són el polisíndeton, repetició de les "i", per donar èmfasis a les enumeracions i les personificacions, atribueix a l'arbre qualitats humanes. També fa un ús hiperbòlic del llenguatge i de les imatges.

Personificació o prosopopeia: "i lluita amb les ventades que atupen la ribera", "no canta per ses branques l'aucell que encativam", "el crit sublim escolta de l'àguila marina", "o del voltor qui passa sent l'ala gegantina", utilitzada per atribuir qualitats humanes a éssers no animats.

Hipèrbaton: "conserva de ses fulles l'eterna primavera", "No guaita per ses fulles la flor enamorada", "Del llim d'aquesta terra sa vida no sustenta", consisteix a alterar l'ordre habitual dels mots.

Hipèrbole: "domina les muntanyes i aguaita l'infinít". En aquest cas fa servir la hipèrbole per substituir el terme propi per un altre que n'augmenta la designació d'una manera exagerada.

Comparació: "com un gegant gerrer", "Com un vell profeta [...] del cel", fa una comparació entre el profeta i el pi, "i arrela dins l'altura com l'arbre dels penyals", "com au dels temporals".

Asíndeton: "per font la immensa mar", es produeix per l'absència de les còpules o dels elements d'unió que podrien ésser nexes, o que caldria que ho fossin, entre dos termes o més.

Metàfora: "Del llim d'aquesta terra sa vida no sustenta". Figura retòrica que consisteix a emprar un mot que expressa literalment una cosa per a expressar-ne una altra que té una certa semblança amb aquella.

Al·literació: "revincla per les roques sa poderosa rel" consisteix a repetir un so per crear un efecte determinat. En cas és la repetició de la r: revincla-roques-podesora-rel.

Polisíndeton: "té pluges i rosades i vents i llum ardenta", "i alimentar-se i viure de cel i de llum pura...". És la coordinació de diversos elements lingüístics mitjançant la repetició freqüent d'una conjunció, en aquestes casos la "i".

Metonímia: “Mon cor estima un arbre!”. “Eterna primavera”.
 Consisteix a designar una cosa amb el nom d’una altra amb la qual manté una relació necessària, com ara l’efecte per la causa, el contingut pel continent, etc., o viceversa.

Afèresi: ‘niran. En poesia està permès emprar aquesta figura retòrica de dicció, que consisteix en la supressió de la síl·laba inicial d’una paraula i que a vegades és indicada per un apòstrof.

Vocabulari

Atupen: donen cops.

Fontanel·la: petita font.

Ungí: fregà amb perfums o bàlsams.

Testa: part superior del cap.

Esquerpa: que defuig el tracte de la gent.

Encativam: posam dins una gàbia.

Sublim: meravellós.

Llim: fang relliscós.

Aguaita: vigila, especialment sobre un indret amagat.

Oratge: vent, especialment el vent que ve de terra.

A lloure bramulaven: en llibertat feien soroll (bramar).

Penyal: roca grossa gran i aïllada.

Irada: molt enfadada.

Penyora: cosa que es posa en mans d’algú com a garantia del pagament d’un deute, del compliment d’una obligació.

Adaptacions

L'adaptació més famosa que tenim d'*El Pi de Formentor* sens dubte és la que va fer la cantant mallorquina especialitzada en música tradicional Maria del Mar Bonet i que recull l'album *Jardí tancat* (1981).

Proposta educativa

Miquel Costa i Llobera ens presenta *El Pi de Formentor* com un ésser viu.

Es tracta de cercar el pi que respongui a les característiques descrites en el poema més famós de Costa i llegir-lo per entendre'n el significat. **El material que acompanya aquesta proposta té com a objectiu poder-lo adaptar a diferents cicles educatius (primer cicle: 1r, 2n i 3r i segon cicle: 4t, 5è i 6è), així com Educació Secundària Obligatòria.** Es pot estudiar el poema fent una **anàlisi de la mètrica i l'estructura i de les figures retòriques.** A cicles inferiors, simplement es pot fer una **comprensió lectora in situ i escollir i dibuixar el pi de Costa i Llobera.**

L'Ajuntament de Pollença comptarà amb la col·laboració de la Fundació Rotger Villalonga que posarà els autobusos per traslladar l'alumnat fins a les cases de Cala Murta, a Formentor.